

મૂલ્યોના શિક્ષણમાં માતા-પિતા અને શિક્ષકોની ભૂમિકા અને અધોગતિના કારણો

ડૉ. મહેશભાઈપી. વાઘેલા

M.A., M. Ed., G-SET, Ph.D.

ડૉ. સુભાષકોલેજ ઓફ એજ્યુકેશન, જૂનાગઢ

<https://doi.org/10.5281/zenodo.23314869>

સારાંશ :-

વર્તમાન સમાજમાં, ખાસ કરીને યુવા પેઢીમાં મૂલ્યોનું ધીમે - ધીમે ધોવાણ થઈ રહ્યું છે. ઘર શાળા અને કાર્યસ્થળોમાં મૂલ્યોના વિકાસની અવગણના કરવામાં આવી રહી છે. જેથી સમાજમાં અવ્યવસ્થા ઉભી થાય રહી છે. બાળક મૂળભૂત મૂલ્યો સૌ પ્રથમ પોતાના માતા-પિતા પાસેથી શીખે છે અને ત્યારબાદ શાળાઓની શિક્ષકો દ્વારા ચોક્કસ વ્યગત, નૈતિક, સામાજિક, સંસ્કૃતિક અને રાષ્ટ્રીય મૂલ્યો મજબૂત બનાવાય છે. હાલની શિક્ષકપ્રણાલિ માગ પરીક્ષા પાસ કરવાની કે સારા ગ્રેડ (જેમ કે "A") મેળવવા પરતી સંકલિન બની ગાય છે બાળકના સર્વાંગ વિકાસ માટે માત્ર શૈક્ષીનીક સીધીએજ પૂરતી નથી.

આવી રૂપ સબ્દો :- મૂલ્યોનું શિક્ષણ, માતા-પિતા અને શિક્ષકની ભૂમિકા, મૂલ્યોનું ધોવાણ, નૈતિક અને આધ્યાત્મિક મૂલ્યો, સર્વાંગ વિકાસ, સામાજિક અને સાંસ્કૃતિક મૂલ્યો, શિક્ષણ પ્રણાલિ

પ્રસ્તાવના :-

મૂલ્યો એવા ધોરણો છે જેનો ઉપયોગ સામાન્ય રીતે કોઈપણ વિચાર અથવા ક્રિયાની યોગ્યતાનું મૂલ્યાંકન કરવા માટે થાય છે અને તે વ્યક્તિઓને કંઈક સારું છે કે ખરાબ, સાચું છે કે ખોટું તે નક્કી કરવા માટે દિશામાન કરે છે. મૂલ્યો વ્યક્તિની પ્રવૃત્તિ અને અન્ય લોકો સાથેના તેના/તેણીના સંબંધને અસર કરે છે. જોકે તે લાગણીશીલ ક્ષેત્ર સાથે વધુ સંબંધિત છે, છતાં કેટલાક અંશે માનવ વર્તનના જ્ઞાનાત્મક ક્ષેત્ર સાથે પણ સંબંધિત છે.

વર્તમાન સમાજમાં, ખાસ કરીને યુવા પેઢીમાં, વ્યક્તિઓમાં, મૂલ્યોનું ધીમે ધીમે ધોવાણ એ ચિંતાનો વિષય છે. આ મુદ્દાએ શિક્ષણવિદો, સમાજશાસ્ત્રીઓ, રાજકારણીઓ, મનોવૈજ્ઞાનિકો તેમજ જનતાને ચિંતામાં મૂકી દીધા છે. બહુમતી દ્વારા સ્વીકારવામાં આવે છે કે ઘર, શાળા અને કાર્યસ્થળો જેવી પરિસ્થિતિઓમાં મૂલ્યોના વિકાસની ખૂબ જ અવગણના કરવામાં આવી છે. તેથી, શાળા સ્તરે બાળકોમાં યોગ્ય મૂલ્યો કેળવીને તેમને મદદરૂપ પડોશીઓ, સંવેદનશીલ અને જવાબદાર નાગરિકો બનાવવા માટે આ સમસ્યાનો સામનો કરવાના પ્રયાસો કરવામાં આવ્યા છે. વિવિધ સમિતિઓએ સમયના સન્માનિત ભારતીય મૂલ્યોને આપણી શિક્ષણ પ્રણાલીમાં સામેલ કરવાની ભલામણ પણ કરી હતી.

આજે આપણી શિક્ષણની દુનિયા અને સમગ્ર સમાજ જે ઘણી બીમારીઓથી પીડાઈ રહ્યો છે, જેના કારણે જીવન વ્યાપક અવ્યવસ્થા અને અવ્યવસ્થામાં પરિણમી રહ્યું છે, તે મુખ્યત્વે લોકોના હૃદય પર ધર્મના મૂળભૂત સિદ્ધાંતોની પકડ ધીમે ધીમે અદૃશ્ય થઈ જવાને કારણે છે.... આપણને લાગે છે કે એકમાત્ર ઈલાજ નૈતિક અને આધ્યાત્મિક મૂલ્યોનો ઇરાદાપૂર્વક ઉપયોગ છે.

મૂલ્ય વિકાસની જરૂરિયાત પર વારંવાર ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે. એવું માનવામાં આવે છે કે મૂળભૂત મૂલ્યો સૌપ્રથમ ઘરે માતાપિતા પાસેથી રચાય છે અને શીખવામાં આવે છે અને પછી શાળાઓ તેમને મજબૂત અને મજબૂત બનાવે છે. પરંતુ કેટલાક મૂલ્યો એવા છે જે શાળાઓમાં શિક્ષકો દ્વારા વિકસાવવાના હોય છે જેમ કે ચોક્કસ વ્યક્તિગત, નૈતિક, સામાજિક, સાંસ્કૃતિક અને રાષ્ટ્રીય મૂલ્યો.

વર્તમાન શિક્ષણ પ્રણાલીમાં, શિક્ષકો મોટે ભાગે શિક્ષણના સંકુચિત પાસાઓ પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરે છે જેમ કે વિદ્યાર્થીઓને પરીક્ષામાં પાસ થવામાં અને 'A' ગ્રેડ મેળવવામાં મદદ કરવી. પરંતુ શિક્ષણપરીક્ષા પાસ કરવી કે શૈક્ષણિક સિદ્ધિઓમાં ઉત્કૃષ્ટતા મેળવવી એ જ પૂરતું નથી. તે બાળકોના સર્વાંગી વિકાસ માટે તેમના પોષણ વિશે છે - શારીરિક, જ્ઞાનાત્મક, નૈતિક, સામાજિક અને આધ્યાત્મિક. શાળા શિક્ષણમાં મૂલ્ય ઘટકનો સમાવેશ કરવા માટે વિવિધ સમિતિઓની ભલામણો સાથે, પૂર્વ-શાળાથી લઈને ઉચ્ચ માધ્યમિક શાળાઓ સુધી શિક્ષકોની ભૂમિકા અને જવાબદારીમાં વધારો થયો છે. પરંતુ હજુ સુધી એ જાણી શકાયું નથી કે શિક્ષકો તેમની નવી જવાબદારીને કેવી રીતે સમજે છે. જ્યાં સુધી, આ મહત્વપૂર્ણ જવાબદારી પ્રત્યે શિક્ષકોની ધારણા વિશે જાણ ન થાય ત્યાં સુધી તે હંમેશા ઉપેક્ષિત ક્ષેત્ર રહેશે અને આપણી ભાવિ પેઢીને યોગ્ય દિશામાં માર્ગદર્શન આપી શકાતું નથી, જેમ કે સારી ટેવો, લોકશાહી નાગરિકતા, ન્યાય પ્રત્યે સંવેદનશીલતા વગેરે. તેથી, વર્તમાન અભ્યાસ મૂલ્ય વિકાસ વિશે શિક્ષકોની ધારણા શોધવાનો પ્રયાસ કરે છે.

મૂલ્ય વિકાસની જરૂરિયાત પર વારંવાર ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે. એવું માનવામાં આવે છે કે મૂળભૂત મૂલ્યો સૌપ્રથમ ઘરે માતાપિતા પાસેથી રચાય છે અને શીખવામાં આવે છે અને પછી શાળાઓ તેમને મજબૂત અને મજબૂત બનાવે છે. પરંતુ કેટલાક મૂલ્યો એવા છે જે શાળાઓમાં શિક્ષકો દ્વારા વિકસાવવાના હોય છે જેમ કે ચોક્કસ વ્યક્તિગત, નૈતિક, સામાજિક, સાંસ્કૃતિક અને રાષ્ટ્રીય મૂલ્યો.

મૂલ્ય કટોકટી માટે જવાબદાર પરિબલો:

ડિજિટલ મીડિયા અને ટેકનોલોજી: સોશિયલ મીડિયા વાસ્તવિક ક્રિયાપ્રતિક્રિયાને બદલે વ્યક્તિવાદ, ઉપરછલ્લી જોડાણો અને હિંસા/અશ્લીલતાના સંપર્કને પ્રોત્સાહન આપે છે.

શિક્ષણ પ્રણાલી: રોજગારલક્ષી કૌશલ્યો પર વધુ પડતો ભાર, ચારિત્ર્ય નિર્માણ, નૈતિક શિક્ષણ અને સર્વાંગી વિકાસની અવગણના.

કૌટુંબિક માળખું: સંયુક્ત પરિવારથી વિભાજિત પરિવારમાં પરિવર્તનથી વડીલોનું માર્ગદર્શન ઘટે છે; માતાપિતાનું નિયંત્રણ ઘણીવાર નબળું પડે છે.

સાથીદારોનું દબાણ: વિદ્યાર્થીઓ સામાજિક સ્વીકૃતિ અને માન્યતા માટે નૈતિકતા સાથે સમાધાન કરે છે.

લાયક શિક્ષક સમાજના શિલ્પી:

એકવાર, એક શિલ્પકાર માણસો અને પ્રાણીઓની વિવિધ આકૃતિઓ બનાવવા માટે પથ્થરો કાપતો હતો. એક બાળકે જિજ્ઞાસાથી તેને પૂછ્યું. "તને કેવી રીતે ખબર પડી કે તે પથ્થરમાં ચોક્કસ આકૃતિ છે?" શિલ્પે હસતાં હસતાં જવાબ આપ્યો, "મારા બાળક, પથ્થરમાં તે આકૃતિ નથી.

આકૃતિ મારી કલ્પનામાં છે. મારી કલ્પના અને મારા વાદ્યો પથ્થરને ભગવાનમાં ફેરવે છે." તેવી જ રીતે, એક મૂલ્યવાન અથવા લાયક શિક્ષક સમાજનો સાચો શિલ્પકાર અથવા શિલ્પી છે. તેથી, મૂલ્યવાન શિક્ષક ઉત્પન્ન કરવા માટે તમામ પ્રયાસો કરવા જોઈએ.

માતાપિતા અને શિક્ષકમાટે કેટલીક વ્યવહારુ ટિપ્સ:

૧. દરરોજ પરિવારમાં વધુ સમય વિતાવો, ખાસ કરીને તમારા નાના બાળકો સાથે.
૨. તમારા બાળકોને શાળામાં સામાન્ય બાળકો જેવું જીવન જીવતા શીખવા દો.
૩. તેમને શાળાએ જવા માટે મોપેડ ન આપો; સામાન્ય પરિવહન ઉપરાંત, સાયકલ ચલાવવું એ મહત્તમ લક્ઝરી હોવી જોઈએ.
૪. તેમને ખિસ્સાખર્ચ આપવામાં નિયંત્રણ રાખો. તમારા બાળકો જે માંગે છે તે બધું જ ન આપો. આપેલા પૈસાનો હિસાબ માગો.
૫. તેમના ટિફિનમાં સાદું ભોજન આપો. ઉપરાંત, ઘરમાં મોંઘી વસ્તુઓનો ઉપયોગ મર્યાદિત કરો; બાળકો વચ્ચે બિનઆરોગ્યપ્રદ સરખામણી ટાળવી જોઈએ.
૬. તમારા બાળકોને તેમના રૂમ, કપડાં વગેરે સાફ કરવામાં સ્વતંત્ર રહેવાનું શીખવો.
૭. બાળકો પોતાનું શાળાકીય શિક્ષણ પૂર્ણ ન કરે ત્યાં સુધી, ઘરે કેબલ ટીવી કનેક્શન ટાળો.
૮. બાળકોના જન્મદિવસની ઉજવણી નમ્રતાપૂર્વક કરો. શાળામાં મિત્રો વચ્ચે સંપત્તિનો કોઈપણ પ્રકારનો દેખાવ ટાળો.
૯. તમારા બાળકની કંપની જાણો. ગુનાઓ અને ડ્રગ્સ શંકાસ્પદ મિત્રોના પ્રભાવને કારણે થાય છે.

૧૦. બાળકોને તેમના શિક્ષકોનો આદર કરવાનું શીખવો. શિક્ષકને ક્યારેય નીચું ન જુઓ, ભલે તેઓ ગરીબ પરિવારના હોય.

૧૪. બાળક જે માંગે છે તે બધું ક્યારેય ન આપો.

૧૫. બાળકને જીવનની કેટલીક કઠોર વાસ્તવિકતાઓથી વાકેફ કરાવો.

૧૬. રોલ મોડેલ બનો: તમારા કાર્યો અને પ્રતિક્રિયાઓ દ્વારા તમે જે મૂલ્યો (પ્રામાણિકતા, સહાનુભૂતિ, ન્યાયીપણું) શીખવવા માંગો છો તે સતત દર્શાવો.

૧૭. વિશ્વાસ બનાવો: વિદ્યાર્થીઓને જાણો, ખરા દિલથી રસ દર્શાવો અને એક સુરક્ષિત, સમાવિષ્ટ વાતાવરણ બનાવો જ્યાં તેઓ જોખમો લેવામાં આરામદાયક અનુભવે.

૧૮. ભૂલોની ચર્ચા કરો: જ્યારે તમે ખોટા હોવ ત્યારે માફી માગો અને વિદ્યાર્થીઓને તેમની પસંદગીઓ પર ચિંતન કરવા અને ભવિષ્યની પરિસ્થિતિઓ માટે વ્યૂહરચના વિકસાવવા માટે માર્ગદર્શન આપો, ફક્ત સજા પર નહીં, પણ શીખવા પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરો.

૧૯. નૈતિક ચર્ચાઓ: નૈતિક મુદ્દાઓ પર ખુલ્લી ચર્ચાઓને સરળ બનાવો, વિદ્યાર્થીઓને દ્રષ્ટિકોણ શેર કરવા અને નૈતિક તર્ક બનાવવા માટે પ્રોત્સાહિત કરો.

૨૦. વાર્તાકથન: હિંમત, પ્રામાણિકતા અને કડુણા જેવા ગુણોને પ્રકાશિત કરવા માટે વાર્તાઓ (વાસ્તવિક જીવન અથવા દંતકથાઓ) નો ઉપયોગ કરો અને તેમને વિદ્યાર્થીઓના જીવન સાથે જોડો.

૨૧. ભૂમિકા ભજવવી: વિદ્યાર્થીઓને મૂલ્યોને સમજવામાં અને વ્યવહાર દ્વારા આત્મસાત કરવામાં મદદ કરવા માટે તેમને નાટ્યકૃત કરો.

૨૨. મૂલ્યોનું એકીકરણ કરો: મૂલ્યોને વિષયોમાં ભેળવો; દા.ત., સાહિત્યમાં ઐતિહાસિક વ્યક્તિઓ અથવા પાત્રોના મૂલ્યોની ચર્ચા કરો.

નિષ્કર્ષ:

મૂલ્ય આધારિત શિક્ષણ એ સમાજની માંગ છે જે યોગ્ય શિક્ષક તૈયારી દ્વારા પ્રાપ્ત કરી શકાય છે. શિક્ષકોએ સમાજની આકાંક્ષાઓને પૂર્ણ કરવા માટે તૈયાર રહેવું જોઈએ, યોગ્ય સાર્વત્રિક મૂલ્યો સાથે મૂલ્યવાન માનવ સંસાધન વિકસાવવા જોઈએ. હવે કાર્ય કરવાનો સમય છે. શિક્ષક શિક્ષણના પુનર્ગઠન, સુધારણા અને આધુનિકીકરણમાં કોઈ વિલંબ થવો જોઈએ નહીં. તમામ સ્તરે મૂલ્ય આધારિત શિક્ષણ માટે સેવામાં રહેલા શિક્ષકોનું ઓરિએન્ટેશન જણાવવું જોઈએ. વિલંબ ખતરનાક છે. મૂલ્યલક્ષીકરણ દ્વારા શિક્ષક શિક્ષણને પુનર્સ્થાપિત કરવાના કાર્યક્રમો વહેલા શરૂ થવા જોઈએ. શિક્ષક શિક્ષણમાં વ્યાવસાયિકોએ પહેલ અને નેતૃત્વ લેવું પડશે. વર્તમાન સમયગાળો શિક્ષક શિક્ષણ માટે

ઉત્તેજક તક પૂરી પાડે છે. વર્તમાન અને ભવિષ્યની મૂલ્ય આધારિત સભ્યતા માટે વ્યાવસાયિકોએ દેશમાં શિક્ષક શિક્ષણને જીવન આપવું પડશે.

Reference:

Gupta N.L. (1986) Value Education: Theory and Practices, Krishna Brothers, Ajmer.

Government of India (1959) Report on Religious and Moral Instruction. Sri Prakasa Committee, GOI, New Delhi.

NCERT (2000) National Curriculum Framework for School Education, New Delhi.

G.N. Prakash Srivastava (2003) Nurturing Values Through School Education: Regional Institute of Education, Bhopal.

Subramanyam K. (2016). Value in Education. Shri Ramakrishna Tapovanam, Tirupparaiturai.

Charles K. and Selvi A. (2016). Value Education. Neelkamal Publication, Hyderabad.

Gandhi K. L. (2013). Value Education A study of public opinion, Gyan publishing house.

Joshi K. (2002). Philosophy of Value Oriented Education Theory and Practice. Indian council of philosophical research and D. K. printworldpvt. Ltd.

Barot B., Saiyad A. and Srivastava S. (2018) A study of value education programmes in the secondary schools: a review. BPAS journal of Education.

Akan Y. (2021) An Analysis of the Impact of the Values Education Class Over the University Students' Levels of Acquisition of Moral Maturity and Human Values. International Journal of Psychology and Educational Studies.